

**ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ імені Г.С. СКОВОРОДИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

ІЛЬІНА Анна Валеріївна

УДК 165.62 + 1/14

**ДЕКОНСТРУКЦІЙНИЙ ПОВОРІТ
У ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОМУ МИСЛЕННІ**

09.00.01 – онтологія, гносеологія, феноменологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, у відділі історії зарубіжної філософії.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Лях Віталій Васильович
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
НАН України,
завідувач відділу історії зарубіжної філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Кебуладзе Вахтанг Іванович
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка,
професор кафедри
теоретичної і практичної філософії;

доктор філософських наук, професор
Дротянко Любов Григорівна
Національний авіаційний університет МОН
України,
завідувачка кафедри філософії;

доктор філософських наук, професор
Білокобильський Олександр Володимирович
завідувач відділу теоретичних досліджень в галузі
штучного інтелекту ІПШІ МОН і НАН України.

Захист відбудеться “ 14 ” травня 2021 р. о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди НАН України: 01001, Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розіслано “ 08 ” квітня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філософських наук

Л. А. Ситніченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Значення трансцендентальної проблематики для західноєвропейської філософії є непересічним. В контексті філософського сьогодення трансцендентальна філософія набуває особливої актуальності. Критична реактуалізація засад строгого мислення, взірцевим чином репрезентованого трансцендентальним дискурсом, постає необхідним і затребуваним методологічним вектором в ситуації розмаїття підходів і дискурсивно-стилістичної партикуляризації, яку переживає сучасна філософія. При цьому наріжне питання, в якому концентруються актуальні проблематичні вузли сучасної філософії, полягає в тому, як узгодити, синтезувати властиві філософському мисленню претензії на універсальність із не менш значущою для філософії інтенцією на радикально *інше*.

У вирішенні цього питання актуальним ресурсом постає деконструкційна філософія, яка і надає значний методологічний і тематичний потенціал до реінтерпретації засад трансценденталізму (котрий виявляється водночас об'єктом і підґрунтям деконструкційної рефлексії), і при цьому сама є взірцевим прикладом «філософії відмінності», що втілює тренди сучасного філософського мислення. Цим зумовлюється актуальність і доцільність дослідження концепції деконструкції в річищі трансцендентального мислення.

Дослідження теми деконструкційного трансценденталізму також має вагому «локальну» актуальність в контексті перспективи розвитку і легітимації теоретичної спроможності та значливості власне трансцендентальної традиції в ситуації «після модерну». Адже філософія деконструкції є критичним продовженням трансцендентально-феноменологічного напрямку, який, в свою чергу, являє собою одне з найбільш систематичних і впливових втілень трансцендентальної настанови в рамках сучасної філософії.

В ситуації філософського сьогодення, коли дослідницькі інтереси виявляються зосередженими здебільшого на практичному вимірі філософування, особливої актуальності набуває звернення до теоретичних підвалин філософської традиції, що забезпечуватиме реконституювання її фундаменту і сприятиме перспективі конструктивної взаємодії царин теорії і практики в рамках філософського дискурсу. В особливий спосіб це стосується трансценденталізму як потужної теоретичної парадигми, яка при цьому є засадничо орієнтованою на практичні інтереси філософського розуму.

Стан наукової розробки проблеми. Експліцитно чи імпліцитно, трансцендентальні мотиви є притаманними багатьом значущим філософським проектам ХХ-ХХІ століть. Актуальність «трансцендентального мотиву» для західноєвропейської думки

засвідчується сталістю звернень авторів сучасних філософських концепцій до трансценденталістських ресурсів теоретичного апарату та філософської проблематики. З метою фіксації різноманітності дослідницьких ракурсів та філософських шкіл, що вдаються до тих чи інших аспектів дослідження феномену трансцендентального мислення, можна зокрема вказати на роботи Р. Аквілі, К.-О. Апеля, Р. Ганни, Д. Генріха, О. Гьофе, М. С. Грема, Г. Елісона, О.Круглова, Д. Н. Моганті, В. Селарса.

Власне проблема визначення природи трансцендентальної філософії, її специфіки і загального пафосу є темою праць Р. Ганни, К. Гартмана, С. Катречко, С. Кроуела, С. Люфта, Т. Рокмора та ін.

Дослідження трансцендентальних аспектів феноменологічної філософії представлено у працях Р. Бернета, Д. Захаві, Л. Ландгребе, Д. Ломара, В. Молчанова, Н. Мотрошилової, Д. Морана, Д. Н. Моханті, Л. Тенгелі, Ф. Форестьєра, Г. Функе, А. Шнеля, Е. Штрекер.

В контексті інтенції на цілісне схоплення ідеї трансцендентального особливу вагомістю відзначаються компаративні дослідження філософських концепцій І. Канта і Е. Гусерля як двох фундаментальних проєктів трансценденталізму. Серед робіт такого спрямування варто назвати дослідження А. А. Бело, Г. Елісона, І. Керна, А. Лаврухіна, Р. Лернер, Т. Ненона, П. Рікера, В. Чіботару.

Тема приналежності філософської концепції деконструкції до трансцендентальної традиції розробляється в працях Д. Бенінгтона, М. Гобсон, Р. Гаше, М. Дойона, Дж. Калера, К. Норіса, Р. Рорті. Певні аспекти проблеми стосунку філософії Деріда до парадигми трансценденталізму висвітлено в працях Н. Автономової, А. Герст, К. Коулбрук, Т. Курани, Ф. Форестьєра, Чунг-Чінг-І та ін.

Трансцендентальної теми за означенням стосуються всі праці щодо феноменологічного походження філософії Ж. Деріда. Серед них хотілося б особливо відзначити дослідження Л. Лоулора та А. Ямпольської.

У вітчизняній філософії трансцендентальна проблематика досліджується і розвивається в роботах А. Єрмоленка, А. Лоя, а також Є. Бистрицького, О. Білокобильського, Ю. Джулая, І. Іваценка, В. Козловського, В. Огорокова, С. Секунданта, В. Терлецького, Ю. Федорченка, В. Циби. Особливості феноменологічної філософії як трансцендентального проєкту розглядаються в працях В. Кебуладзе, С. Кошарного, а також А. Богачова, Н. Іванової-Георгієвської та ін.

Певні аспекти стосунку деконструкційного проєкту до трансцендентально-феноменологічної філософії розглядаються в роботах О. Йосипенко. Проблеми відношення деридианської концепції до західноєвропейської філософської традиції загалом порушуються в працях Ю. Азарової, С. Куцепал.

Окремі дотичні до теми даного дисертаційного дослідження питання розробляються в працях А. Баумейстера, Т. Гардашук, І. Голубович, В. Загороднюка, Л. Карачевцевої, В. Кизими, В. Менжуліна, О. Панича, С. Пролєєва, В. Рижка, О. Філоненка, О. Хоми та ін.

Попри численність і глибину дослідницьких звернень до проблем специфіки трансцендентальної філософії і трансценденталістської складової деконструкційного мислення, можна констатувати ряд теоретичних лакун, пов'язаних насамперед з браком універсально й системно орієнтованих концептуалізацій проблеми трансцендентального, з практичними преференціями сучасних досліджень і рецепцій трансцендентальної думки, а також з відчутним переважанням історико-філософських ракурсів дослідження як трансцендентальної філософії – так і, особливо, філософії деконструкції у трансцендентальному контексті – над теоретико-аналітичними. На заповнення означених дослідницьких прогалин значною мірою спрямовано інтенцію даної дисертаційної роботи.

Здійснюючи дослідження на автентично трансцендентальних засадах, авторка: (1) спирається на принципи трансцендентального мислення і їх розвиває; (2) має на меті окреслення нових перспектив для трансцендентальної традиції як такої. Тоді як у працях, присвячених трансцендентальним аспектам деконструкції, увагу дослідників здебільшого сфокусовано на деконструкційній філософії і власне персоналії Деріда, в рамках даної дисертаційної праці аналіз специфіки деконструкційного квазі-трансценденталізму узгоджується з і вписується в загальну лінію дослідження природи і сутності трансцендентального мислення.

На відміну від численних історико-філософських спроб розглядати трансцендентальні імплікації деконструкції як показник провалу деридианських домагань, авторка позиціонує їх як засновок і як не завжди оприявнений фундамент деконструкційної думки, поза врахуванням значущості якого не видається можливим ані осягнути цілісність горизонту філософських інтенцій та очікувань власне деконструкційного проєкту, ані реконструювати інваріантні засади трансцендентального мислення, оприявнення яких уможлиблюється завдяки деконструкційній методології. Адже, згідно з концепцією даного дослідницького проєкту, саме на теренах деконструкційної філософії відбувається радикалізація «трансцендентального мотиву».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота над дисертаційним дослідженням пов'язана з виконанням планових тем «Філософія постмодерну: ретроспективний аналіз та сучасні інтерпретації (I кв. 2012 – IV кв. 2014 рр.; державний реєстраційний номер

0112U001695), «Трансформації засад філософії в добу Постмодерну» (I кв. 2015 – IV кв. 2016 рр.; державний реєстраційний номер 0115U002971).

Метою дослідження є концептуалізація і тематизація трансцендентально-феноменологічного дискурсу на засадах деконструкційного мислення.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних дослідницьких завдань:

- окреслити специфіку трансцендентального мислення як особливого типу філософського дискурсу та визначити його статус в західноєвропейській філософській традиції;

- виявити засадничі параметри трансцендентального мислення на основі дослідження базових трансцендентальних концепцій (критичний, феноменологічний і деконструкційний трансцендентальні проекти);

- обґрунтувати трансценденталізм деконструкційної філософії, виявити й дослідити трансцендентальні аспекти деконструкційного мислення;

- визначити особливості деконструкційного (квазі)трансценденталізму і спосіб його стосунку до «класичних» вірцевих версій трансцендентальної філософії;

- дослідити трансцендентальні аспекти метафори як концепту деконструкційної філософії;

- проаналізувати деконструкційне поняття *квазі-трансцендентального* в річищі загальних принципів трансцендентальної настанови;

- реконструювати трансцендентальні засновки філософії Р. Декарта;

- дослідити феноменологічне поняття очевидності в трансценденталістському ключі;

- тематизувати підґрунтя і дослідити умови можливості конституювання особливого типу універсальності на засадах трансцендентального і квазі-трансцендентального мислення.

Об'єктом дисертаційного дослідження є інваріантні принципи трансцендентального мислення в критичному, феноменологічному і деконструкційному дискурсах.

Предметом дослідження є аспекти і способи рефлексії й реінтерпретації засад трансцендентальної настанови в деконструкційній філософії.

Методи дослідження. Вибір методології дослідження продиктований вимогою релевантності його меті і завданням. Авторка насамперед послуговується автентичними ресурсами трансцендентальної методології – в її критичній, феноменологічній і деконструкційній версіях.

Поняття «деконструкція» і, відповідно, похідний прикметник «деконструкційне» в дослідженні здебільшого вживаються не у вузькому значенні – як характеристика окремого методу, але як назва певної філософсько-методологічної настанови, що постає як одна з найоригінальніших і водночас найригористичніших версій трансцендентальної філософії.

Авторський методологічний підхід, що полягає в обопільній тематизації деконструкційної філософії як трансцендентального проєкту, а трансцендентального мислення – за допомогою деконструкційної оптики, формується на стику феноменологічних принципів конституювання, «зигзагу» і «зворотного запитування». Методологічне застосування отримує деконструкційний принцип апорії з метою виявлення і радикалізації конститутивних для трансцендентального дискурсу нередукованих відмінностей: «нерозв'язностей».

Запропонований в гусерлівській феноменології методологічний принцип «зигзагу» становить альтернативу лінійно-послідовному способу розгортання думки і передбачає перманентне повернення до первинно даного з очевидністю – що зумовлює можливість його критичного прояснення. Відмітною рисою означеної стратегії, крім неперервності критико-інтерпретаційного процесу, є амбівалентність, взаємооберненість позицій визначуваного і визначального, предмету і способу тематизації і т.п. Метод «зигзагу» використовується авторкою в ході виявлення і концептуалізації мережі характеристик трансцендентального мислення, а також застосовується в межах дослідження проблем квазі-трансцендентальності, метафоричності тощо. Феноменологічний метод конституювання – як водночас створення і прояснення – лежить в основі тематизації проблеми трансцендентального універсалізму.

Ідея апорії, як вона тлумачиться в деконструкційній філософії, використовується авторкою в методологічній функції, слугуючи цілям оприявлення і загострення присутньо трансцендентальних моментів відношення і відмінності, що становлять альтернативу метафізико-логоцентристській настанові на підпорядкування та редукцію *іншого*. Зокрема метод апорії застосовується в межах аналізу проблеми квазі-трансцендентального (як нередукованого відношення-відмінності між трансцендентальним та емпіричним, між умовами можливості і умовами неможливості), проблеми співвідношення універсального і сингулярного тощо.

З метою цілісної і системної концептуалізації трансцендентального мислення в дослідженні використовується запропонований В. Кебуладзе метод аісторичного реконструювання. Аісторичний вектор дозволяє здійснювати дослідження в універсально-теоретичному ключі, уникаючи переходу в історико-філософську площину і дотримуючись внутрішньої

стосовно трансцендентального дискурсу позиції. Метод аісторичного реконструювання зокрема застосовується в ході дослідження декартівської філософії в трансцендентально-феноменологічному ракурсі, а також – в сукупності із вищезазначеними методами – в рамках визначення критеріїв трансцендентального мислення.

В якості методологічних чинників використовуються також феноменологічні принципи зміни настанови та *epoche*, застосування яких сприяє відходу від стереотипних уявлень і тлумачень трансценденталізму та філософії деконструкції (як в цілому, так і їхніх окремих концептів), що є необхідним кроком до здійснюваної в рамках дослідження критичної реінтерпретації та реконституювання засад трансцендентальної настанови.

Особливого значення в дослідженні набуває метод гіперболи, що поєднує в собі дві засадничі для трансцендентального мислення характеристики: критичну настанову і тенденцію до радикалізації. Зазначений метод набуває особливої значущості в рамках тематизації таких проблем як квазі-трансцендентальність, універсальність, очевидність, метафоричність.

Крім того, в дослідженні використовуються загальні філософські методи. Однак специфіка їхнього застосування узгоджується з особливостями трансцендентального мислення і постає у відповідному заломленні. Зокрема це стосується критичного, герменевтичного методів, методів аналізу і синтезу, компаративного методу і т.п.

Використовуються також окремі методологічні надбання: Р. Гаше і Дж. Бенінгтона щодо аналізу деридианської філософії в річищі трансцендентального підходу; Л. Лоулора – стосовно позиціонування деконструкційної філософії як феноменологічної концепції; Н. Автономової – в аспекті підходу до концепції Деріда як до теоретичної філософії епістемолого-методологічного спрямування; Ж.-Л. Марйона – в контексті розгляду трансценденталістських імплікацій філософії Декарта; Дж. Н. Моганті – в аспекті визначення специфіки феноменологічного трансценденталізму; О. Фінка – в стосунку значливого з погляду трансцендентальної настанови розрізнення між тематичними і операційними концептами тощо.

Оскільки в рамках трансцендентального мислення проблема методу має особливу значливість, в даному дослідженні елементи трансцендентально-феноменологічно-деконструкційної методології постають в амбівалентному статусі: операційно-функціональному і об'єктному.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *уперше* на засадах деконструкційного підходу реконституйовано концептуальну модель трансцендентально-феноменологічного мислення, в рамках якої схоплюються універсальні характеристики теоретичного

виміру трансцендентального дискурсу, а «трансцендентальний мотив» узгоджується з актуальною в сучасній філософії парадигмою «філософії відмінності». Наукову новизну розкрито в таких положеннях, що виносяться на захист:

Уперше:

– з метою схоплення і тематизації фундаментальних характеристик трансцендентального мислення, на основі інтерпретації та розвитку методологічних надбань філософії деконструкції запропоновано концепцію «гіперболічного трансценденталізму»; оприявнюючи іманентну гіперболічність трансцендентальної настанови, цей підхід водночас виявляє теоретичний потенціал трансценденталізму в сучасному філософському дискурсі;

– в результаті дослідження основ класичної трансцендентальної і деконструкційної філософій показано, що остання може кваліфікуватися як одна із взірцевих версій трансцендентального мислення – поряд із критичним та феноменологічним трансцендентальними проектами; за допомогою поняття «ригористичний трансценденталізм», під яким авторкою об'єднуються деридианський, кантівський і гусерлівський підходи, визначено специфіку трьох зазначених концепцій, що полягає у чистоті й систематичності втілення інваріантних засад трансцендентального мислення;

– у дослідженні застосовується феноменологічний «метод зигзагу», який полягає у перманентному взаємопроясненні і водночас взаємопроблематизації деконструкційних і трансцендентальних концептів; завдяки цьому авторкою визначено низку засадничих характеристик трансцендентального мислення, а саме: конститутивну функцію принципів відношення і відмінності, критичну настанову, зсув у фокусі запитування зі «що» на «як», радикалізацію статусу можливості, базове значення принципу конституювання, апоретичність, настанову на радикалізм та гіперболічність та ін.; з'ясовано, що дані характеристики постають критеріями трансцендентальності у випадку встановлення мережевого характеру стосунку між ними, який становить альтернативу ієрархічному підходу і зокрема передбачає неможливість виокремлення одного домінантного принципу;

– застосування визначеної в дослідженні низки критеріїв трансцендентальності створює можливості для: (1) строгої концептуалізації ідеї трансцендентального всупереч існуючій тенденції до розмивання її значення, а також доведення значущості і валідності фундаментальних понять трансцендентально-феноменологічного дискурсу для сучасних філософських концепцій, (2) виявлення трансцендентальної природи окремих концепцій та дискурсів, (3) тематизації традиційних і

сучасних філософських проблем крізь призму визначеної наведеними критеріями трансцендентальної оптики;

– в результаті дослідження трансцендентального дискурсу за допомогою деконструкційної методології оприявлено імпліцитну апоретичність трансцендентального мислення у зв'язку з віднаходженням ідеї *іншого* в осерді трансцендентально-феноменологічного мислення: принципі трансцендентальної суб'єктивності; це сприяє подоланню суттєвих обмежень і суперечностей суб'єктно-центричної концепції трансцендентального підходу;

– в рамках аналізу деконструкційного поняття (*квазі-поняття*) «квазі» виявлено його функцію протидії реалізму, «буквалізму» й об'єктивізму «природної настанови»; проведено аналогію між концептами «квазі» і «*als ob*» як основними дискурсивними втіленнями трансцендентального принципу можливості; це демонструє наскрізність трансцендентального підходу від критичного трансценденталізму до деконструкційної філософії, що, у свою чергу, дозволяє розширити горизонт тлумачення обох вказаних концептів;

– на підставі встановлення зв'язку з провідними характеристиками трансцендентального дискурсу (принципом відношення-відмінності, ідеями межі та гіперболічності тощо) виявлено трансцендентальне підґрунтя важливого для деконструкційної філософії концепту метафори; виявлено відповідність деконструкційної концепції метафоричності таким чинникам трансцендентально-феноменологічного мислення як ідея «зміни настанови» та радикалізація значущості принципу відношення за рахунок редукції предметного виміру (виміру «що»);

– обґрунтовано трансцендентальну природу феноменологічної ідеї очевидності на основі виявлення її характеристик надлишковості та можливості; це дає змогу підважити суперечність концепту очевидності принципам трансцендентального і квазі-трансцендентального дискурсів, і отже сприяє схопленню і тематизації трансцендентального підходу як цілісного феномену; це також доводить валідність проблеми очевидності у сучасній філософії Іншого та ставить під сумнів стереотипне уявлення про Я-центричність як атрибут орієнтованих на очевидність філософських концепцій картезіанського типу;

– визначено і концептуалізовано особливий тип універсальності, притаманний трансцендентальному мисленню, який – на противагу «догматичному» універсалізму логоцентричної філософії, що керується настановою на тотальність, єдність і т.п. – передбачає опору на принципи відношення і відмінності; виявлено властиву «трансцендентальному універсалізму» тенденцію до врівноваження значущості універсального і сингулярного, відношення між якими уможливорює конституювання гіпер-універсальності; це надає методологічний інструментарій для координації

між сучасними філософськими пошуками, пов'язаними з проблематикою *іншого*, та запитом на універсальність, іманентно властивим філософському дискурсу як такому;

– доведено, що конституювання універсальності, пов'язаної з чинником радикально *іншого*, відбувається саме на засадах апоретичного мислення.

Уточнено:

– концептуалізацію квазі-трансценденталізму як філософської настанови, що являє собою критичну радикалізацію основ традиції трансцендентального мислення;

– параметри «трансцендентального повороту» (зсув фокусу філософської уваги зі «що» предмету на «як» способів його тематизації, з субстанції – на відношення, з центру – на межі, з реального – на можливе, з актуального об'єкту – на інстанцію його можливого конституювання) та характеристику трансцендентальної суб'єктивності (свідомості) як принципово асубстанційної, непередметної, функціональної; це поглиблює й увиразнює розуміння специфіки трансцендентального мислення і обґрунтовує релевантність тлумачення деридианської деконструкції суб'єктивності «на користь» пріоритету письма як кроку в присутньо трансцендентальному напрямку.

Набули подальшого розвитку:

– тематизація деконструкційної ідеї квазі-трансцендентального як насамперед (1) проблематизації відношення між трансцендентальним і емпіричним та (2) трансформації трансцендентального запитування про умови можливості у дискурс про умови неможливості; таким чином продемонстровано, що деконструкційна філософія успадковує і розвиває автентичні положення трансцендентального підходу;

– тлумачення картезіанської філософії в трансценденталістському ракурсі за посередництвом феноменологічного дискурсу: показано трансцендентальні імплікації концепту *cogito* та ідеї інфінітного, оприявлено амбівалентність картезіанського дискурсу між пошуком Першоначала і трансцендентальним запитуванням про умови можливості; це дає можливість розширити концептуальний простір трансцендентальної філософії і забезпечує релевантне підґрунтя для інтерпретації феноменологічного дискурсу.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів. В результаті здійсненої в дослідженні розробки концепції трансцендентальної філософії на засадах методології деконструкційного дискурсу ідея трансцендентального отримує систематичну тематизацію, а деконструкційна філософія підлягає аналізу та інтерпретації в річищі трансцендентальної настанови. Такий підхід дозволяє, по-перше, запропонувати одну з теоретичних перспектив іманентного розвитку самої

трансцендентальної традиції, а, по-друге, заповнити дослідницькі лакуни і підважити стереотипи, з якими нерідко виявляються пов'язаними розуміння і тлумачення як деконструкційного, так і трансцендентального філософських проєктів.

Результати дисертаційної роботи можуть бути застосованими і розвинутими в ході подальших теоретичних досліджень трансцендентальної філософії – особливо феноменологічного і деконструкційного напрямків, а також використаними в ході розробки і удосконалення навчальних курсів (як нормативних, так і спеціальних) з теоретичної філософії, історії філософії і у створенні спеціальних курсів з трансцендентальної філософії, феноменології та філософії деконструкції.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано особисто авторкою. Його основні результати отримані нею самостійно і викладені в її наукових працях. Кандидатська дисертація на тему «Проблема цілісності в музиці В. Сильвестрова» захищена у 2010 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження апробовано у виступах і доповідях авторки на постійно діючих теоретичних семінарах відділу історії зарубіжної філософії Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАНУ, Ради молодих вчених Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ, науково-теоретичному семінарі в рамках проєкту «Європейський словник філософій: лексикон неперекладностей» (Київ, 23 березня 2013 р.), круглому столі із філософії релігії «Філософія релігії сьогодні: між секуляризаційними та постсекуляризаційними суспільними запитами» (Київ, 21 червня 2013 р.), круглому столі кафедри історії філософії КНУ ім. Шевченка «Очевидність і безумство у картезіанстві: сучасні дискусії щодо старих проблем» (Київ, 21 квітня 2016 р.), а також на всеукраїнських та міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: міжнародній науковій конференції MegaLing – 2011 «Горизонти прикладної лінгвістики и лінгвістических технологий» (Київ, 26-30 вересня 2011 р.), міжнародній науковій конференції «XXIV Читання, присвячені пам'яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи К. Твардовського» (Львів, 10-11 лютого 2012 р.), міжнародній науковій конференції «Антропологічні виміри філософських досліджень» (Дніпропетровськ, 26-27 квітня 2012 р., 16-17 квітня 2015 р., 14-15 квітня 2016 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Людина, суспільство, комунікативні технології» (Харків-Лиман, 6-8 червня 2012 р., 22-23 вересня 2017 р.), міжнародних людинознавчих філософських читаннях (Дрогобич, 11-12 жовтня 2013 р.), міжнародній науковій конференції, присвяченій 200-річчю з дня народження Серена К'єркегора

(Київ-Нортфілд, 2014), міжнародній науковій конференції «Другая деконструкция» (Київ, 19-20 вересня 2015 р.), міжнародній науковій конференції «Гуманізм. Людина. Свідомість» (Дрогобич, 16-18 жовтня 2015 р.), філософсько-антропологічних читаннях «Проблема людини в українських реаліях: екзистенційний вимір» (Київ, 6 жовтня 2017 р.), міжнародній науково-теоретичній конференції, присвяченій 100-річчю НАН України «Філософія в академії: досягнення, проблеми, перспективи» (6 листопада 2018 р.), конференції молодих учених «Актуальні проблеми історії і філософії у дослідженнях молодих учених» (Київ, 11 червня 2019 р.).

Публікації. Основні результати проведеного дослідження викладені в індивідуальній монографії «Трансценденталізм *par excellence*: деконструкційна перспектива» (Київ, 2020) обсягом 18,6 д.а. та у 32 публікаціях, 4 з яких є статтями у фаховому виданні, що індексується у наукометричній базі даних Scopus, 17 – фахові видання, затверджені ВАК України та іноземні видання, 11 – інші наукові публікації, матеріали і тези конференцій.

Структура дисертації визначається метою дослідження і слугує виконанню поставлених завдань. Робота складається зі вступу, п'яти розділів (п'ятнадцяти підрозділів), висновків до розділів, загальних висновків і списку використаних джерел. Список використаних джерел містить 463 позиції. Обсяг основного тексту дисертації становить 376 сторінок. Повний обсяг – 413 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розглянуто стан її наукової розробленості; визначено мету і завдання, об'єкт, предмет і методологічні засади дисертаційної роботи; сформульовано наукову новизну і положення, що виносяться на захист; зазначено аспекти теоретичного і практичного значення результатів роботи; наведено інформацію про структуру роботи, особистий внесок, апробацію результатів дослідження та публікації авторки.

В **першому розділі «Від ригоризму до гіперболічності: трансцендентальне мислення крізь призму деконструкційної настанови»** в загальних рисах сформульовано дослідницьку концепцію; надано авторський погляд на ідею трансцендентального і, відповідно, поняття трансцендентальної філософії; виявлено основні проблеми і складності, з якими пов'язані спроби дефініції й систематичної концептуалізації поняття трансцендентального.

У **підрозділі 1.1. «Феномен трансцендентальної філософії»** визначено специфіку трансценденталізму як типу філософської настанови, здійснено позиціонування трансцендентальної філософії в загальному

контексті західноєвропейської філософської традиції. Зазначається, що принципи трансцендентального мислення радикально змінюють уявлення про спосіб і предмет філософування, спричиняючи реорганізацію і реінтерпретацію конститутивних параметрів філософського дискурсу. Умовою можливості «трансцендентального зсуву» виявляється поворот від об'єктів мислення до самого мислення, що зумовлює метафілософський характер трансцендентального дискурсу: як об'єкти філософської рефлексії постають власне *способи* філософського мислення.

Відзначається, що провідною характеристикою трансцендентальної суб'єктивності (свідомості) є її принципова асубстанційність: непередметність, функціональність. Корелятивно, пріоритетними чинниками трансцендентального мислення постають відношення, відмінність (інакшість) і межа. Причому одним із засадничих аспектів інакшості, притаманних трансцендентальному мисленню, є принципова гетерогенність виміру трансцендентальної суб'єктивності як щодо виміру конституюваних нею смислів або значень, так і щодо «реального» світу і його речей.

Показано, що серед множини філософій трансцендентального типу, критичний, феноменологічний і деконструкційний філософські проєкти являють собою взірці «ригористичного трансценденталізму». Отже, саме ці три проєкти покладено авторкою в основу концептуалізації трансцендентальної філософії. В першому з них трансцендентальний спосіб мислення набуває оформлення і систематичності, другий реінтерпретує і радикалізує теоретичні засади попереднього, а третій піддає гіперболізації фундаментальні принципи трансцендентального мислення в цілому – включно з критичною настановою. Акцентуються такі особливості трансцендентального мислення як радикалізм (гіперболічність), ригористичність і водночас відкритість: перебування у статусі ідеї або проєкту.

Трансценденталістське позиціонування філософії деконструкції зокрема вмотивовується наявністю і значливістю в деконструкційному дискурсі понять «квазі-трансцендентальне» і «ультра-трансцендентальне», що постають чинниками філософського самовизначення Деріда і слугують проясненню його методологічного підходу. Окрему увагу авторка звертає на таку рису трансцендентального дискурсу як апоретичність: будучи експліцитним чинником деконструкційного – квазі-трансцендентального мислення, імпліцитно апорія властива і критичній, і феноменологічній версіям трансценденталізму. Зокрема, в річищі апоретичної настанови можуть розглядатися наріжна трансценденталістська проблема апіорного синтезу і фундаментальний для феноменологічного трансценденталізму принцип конституювання.

З метою визначення проєкту концепції дисертаційного дослідження, запроваджено поняття «гіперболічного трансценденталізму», що постає підсумком аналізу й систематизації деконструкційних засобів реконститування засновків трансцендентального мислення, оприявнює іманентну гіперболічність трансцендентальної настанови, а також окреслює перспективу розвитку трансцендентальної традиції в сучасних умовах – поряд із лінією аналітичного кантіанства і практичним вектором розгортання континентального трансценденталізму.

В підрозділі 1.2. «Тематизація поняття «трансцендентальне» як трансцендентальна проблема» розглядаються визначення й експлікації понять «трансцендентальне» і «трансцендентальна філософія» провідними представниками трансцендентальної традиції – Кантом, Гусерлем і Деридо, а також її інтерпретаторами (Дж. Н. Моганті, Д. Захаві, К. Гартман та ін.). Виявлено властивий всім спробам дефініції трансцендентального момент недовизначеності, що зумовлюється (1) самою природою трансцендентального мислення, яке не підлягає схопленню за допомогою традиційних засобів і потребує альтернативної методології для своєї тематизації, (2) переважно операційним статусом концепту «трансцендентальне» в рамках трансцендентальних дискурсів, (3) спрямованістю уваги дослідників на окремі аспекти проблеми трансцендентальності, а не на її універсальне й цілісне бачення.

Зазначено, що дане дослідження має на меті компенсувати проблему нестачі систематичності й загальності у визначенні та інтерпретації ідеї трансцендентальної філософії за допомогою звернення до деконструкційної методології, плідність і релевантність якої як ресурсу для реконститування засад трансцендентального мислення вмотивовується універсальністю охоплених деконструкційною критикою питань і радикальністю її критичних домагань, а також «інсайдерським» підходом до трансцендентальної традиції, який поділяє авторка даного дослідження.

В другому розділі «Питання про критерії трансцендентальності» розкрито дослідницький підхід до тематизації й концептуалізації ідеї трансцендентального.

У підрозділі 2.1. «Мережа характеристик трансцендентального дискурсу» визначено низку фундаментальних параметрів трансцендентального мислення. При цьому, оскільки дослідження здійснюється зсередини і на засадах трансцендентального дискурсу, концепції критичного (Кант), феноменологічного (Гусерль) і деконструкційного (Деридо) трансценденталізму постають не лише пріоритетним матеріалом для аналізу, але і методологічним регулятивом. Встановлено наступні критерії трансцендентальності: конститутивна функція принципів відношення і відмінності; панівний статус

«реляційних» понять – що виражають ідею відношення, утворюють нередуковну дистинкцію або постають як нерозв'язні амбівалентності; критична настанова; зсув у фокусі запитування зі «що» на «як»; зсув у модальності запитування з «є» на «можливо»: радикалізація статусу можливості; посідання місця метафізичного пошуку першооснови пошуком граничних умов можливості; фундаментальне значення принципу конституювання (конструювання і водночас прояснення); принципова апоретичність; чільне місце часової проблематики; авто-референтність; деконструкція суб'єкт-об'єктної опозиції; синтаксизм; вагомий статус ідеї межі; значливість принципу повторності; важлива роль методологічного принципу «зсуву»; настанова на радикалізм та гіперболічність.

Авторка наголошує на принципово мережевому способі організації означених параметрів, що передбачає їхнє функціонування виключно в системі взаємовідношень і, як значливий аспект своєрідності трансцендентального мислення, становить альтернативу ієрархічній моделі, характерній для «догматичного» («логоцентричного») дискурсу.

У підрозділі 2.2. «Визначальні предикати трансцендентальності: досвід аналітичної дескрипції» представлено аналіз провідних характеристик трансцендентальної настанови.

Вмотивовано особливу значущість принципів відношення і відмінності в системі трансцендентального мислення, обґрунтовано доцільність синтезу відношення і відмінності в один загальний принцип, що дозволяє підкреслити його анти-субстанційність (забезпечується відношенням) і водночас нередуковність елементів відношення до загального або пріоритетного Одного (забезпечується відмінністю).

Визначено специфіку трансцендентального тлумачення поняття критики – на протигагу критиці «догматичного» кшталту. Зокрема відзначається іманентність трансцендентальної критики, а також її статус самостійного й пріоритетного дискурсу – на відміну від допоміжної інструментальної позиції критики у «пре-критичних» філософіях. Показано, що на теренах деконструкційного мислення відбувається гіперболізація критичної настанови трансценденталістського типу.

Авторка запроваджує поняття *можливості* як гіперболи можливості, пов'язаної з відмежуванням можливості не лише від дійсності (представленої порядками емпіричного й фактичного), але й від здійсненості: цей граничний випадок оприявнюється нею на ґрунті деконструкційної проблеми «умов неможливості» або «неможливої можливості».

Аналіз проблеми можливості доповнюється дослідженням ідеї апоретичності (нерозв'язності), відзначається її зв'язок з кантівським поняттям антиномії. Наведено приклади трансцендентальних апорій. На

грунті дослідження деридианських текстів запропоновано типологію апоретичних структур.

Продемонстровано виняткову значущість для трансцендентального мислення принципу авто-референтності, що узгоджується з трансцендентальною настановою на самообґрунтування і самопрояснення – а відповідно, із базовим вектором трансцендентального (само)критичного запитання щодо власних засад, спроможностей, і меж. Спираючись на міркування Ж. Деріда, Б. Вальденфельса, В. Кебуладзе, авторка показує, що, у підсумку, присутньо трансцендентальною постає рефлексія про трансцендентальне.

Виявлено підстави значливості синтаксичного порядку в трансцендентальному дискурсі: зумовленість останнього «як»-виміром та ґрунтування синтаксичності на ідеї (принципі) відношення.

Оприявлено загальну валідність для трансцендентального дискурсу деконструкційного концепту повторення (ітерабельності) як свого роду апоретичного синтезу тотожності й інакшості. Відзначається зв'язок останнього з універсальними трансцендентальними принципами критики й авто-референтності, а також «убудованість» ідеї повторення в такі концепти критичного, феноменологічного й деконструкційного дискурсів як виображення, рекогніція, редукція, ейдетична варіація, слід.

В трансцендентальному річищі досліджується концепт зсуву як відмінності такого типу, що становить альтернативу «догматичному» принципу *альтернативності*. Розглядаються контексти експліцитного й імпліцитного звернення до концепту зсуву в трансцендентальних філософіях: зокрема його зв'язок з феноменологічним принципом «зміни настанови» та його роль в концептуалізації ідеї деконструкції.

Стверджується і доводиться універсальна значущість принципу гіперболи (гіперболічності) для трансцендентального мислення. Показано, що гіперболічність визначає спосіб функціонування всіх вищезазначених предикатів трансцендентальності, зумовлюючи їхню специфіку як власне трансцендентальну (а (1) не догматичну і (2) не емпіричну).

В рамках підрозділу **2.3. «Гіпербола і критика в трансцендентальному мисленні»** встановлено зв'язок між критичністю і гіперболічністю як характеристиками трансцендентальної настанови. Подібно до того, як гіпербола спричиняє до перевершення об'єкту на іманентних засадах, трансцендентальна критика вказує на проблематичні моменти в першу чергу всередині самих інстанцій філософування (розуму, суб'єкту, свідомості).

Розглядається картезіанське походження ідеї гіперболічності та її інтерференція у трансцендентальний дискурс в рамках феноменологічної філософії. Аналізуються аспекти і способи функціонування й тематизації

гіперболи у феноменологічному й деконструкційному дискурсах (Е. Гусерль, Е. Левінас, П. Рікер, М. Рішп, Ж. Дерида).

Встановлено межі спорідненості і відмінності між концептами радикалізму та гіперболічності: остання постає гіперболізацією першого.

Визначаються основні виміри функціонування гіперболічності в трансцендентальному мисленні: 1) стосунок трансценденталізму до філософської традиції в цілому, 2) методологічна настанова трансцендентальної філософії, 3) внутрішній поступ трансцендентальної традиції. Виявлено тенденцію трансцендентального мислення до самогіперболізації, що узгоджується з трансцендентальними рисами авто-референтності й проєктивності.

В третьому розділі «Деконструкційний (квазі)трансценденталізм» визначено специфіку деконструкційної версії трансцендентального мислення, досліджено проблему його стосунку до трансцендентальних концепцій класичного зразка; запропоновано інтерпретацію деконструкційного поняття «квазі-трансцендентальне»; проаналізовано засади значливого деконструкційного сюжету метафоричності як такого, що розкриває фундаментальні аспекти квазі-трансцендентального мислення.

У підрозділі 3.1. «Поворот і повторення: специфіка відношення деконструкційної філософії до трансцендентальної традиції» вмотивовано доцільність застосування метафори *повороту* для визначення як відношення трансцендентальної філософії до філософської традиції загалом, так і внутрішнього стосунку квазі-трансцендентальної філософії Дерида до концепцій «класичного» трансценденталізму. На ґрунті дослідження власне деридианської позиції, а також за допомогою аналізу концепції «*da capo*» Ж.-Л. Нансі, визначено особливості деконструкційного повороту: з'ясовано, що в парадоксальний спосіб він постає як поворот *до традиції*.

Виявлено аналогію між деконструкційним поворотом і феноменологічним принципом *Rückfrage* – «зворотного запитування», що поєднує в собі характеристики критики та інтерпретації, повторення і конституювання. Встановлено, що деконструкційний поворот постає як *зворотний поворот*, який заново відтворює запитувану традицію, конституюючи її сенс, але при цьому не ігноруючи її «завжди вже» даність і отже нередуковну *іншість*.

Підрозділ 3.2. «Ідея квазі-трансцендентального в деконструкційному дискурсі» присвячено проблемі деконструкційного квазі-трансценденталізму. Розглянуто значливі випадки тематизації ідеї і поняття (квазі)трансцендентального в текстах Дерида. Показано, що функція квазі-трансцендентального дискурсу полягає насамперед у такому способі реконституювання трансцендентальних принципів філософського

мислення, що передбачає його де-догматизацію й артикуляцію аспектів трансцендентального, які зазнають певної маргіналізації в рамках «класичного» трансценденталізму та його інтерпретацій.

В річищі започаткованої Р. Гаше і Дж. Бенінгтоном традиції трансценденталістської інтерпретації філософії деконструкції, авторка стверджує, що деконструкційний квазі-трансценденталізм як філософська настанова ґрунтується на критичній радикалізації засадничих проблем трансцендентального мислення: в першу чергу проблем (1) стосунку між трансцендентальним та емпіричним та (2) умов можливості. А саме, квазі-трансцендентальний підхід загострює властиву трансцендентальному дискурсу амбівалентність відношення між трансцендентальним та емпіричним (як протиставлення і перекривання), а також перетворює питання про умови можливості у проблему умов *неможливості* (як неможливості).

Досліджено відношення квазі-трансцендентального мислення до проблеми емпіризму. Виявляючи зустрічні тенденції квазі-трансцендентальної настанови до оприявлення емпіристських аспектів ідеальних структур і до надання контингентному і сингулярному трансцендентальних ознак, авторка демонструє, що, не зважаючи на підвищення статусу емпіричного в квазі-трансцендентальному мисленні порівняно з критичною й феноменологічною версіями трансценденталізму, для деконструкційного дискурсу пріоритетними залишаються такі трансцендентальні характеристики як універсальність, теоретичність, можливісність і навіть необхідність.

Підрозділ 3.3. «Квазі-трансцендентальне і метафоричне (єврейський лейтмотив у філософії деконструкції)» присвячено дослідженню проблеми *метафоричності* в деконструкційному дискурсі в аспекті її зв'язку з трансцендентальною проблематикою. Метафора, що постає одним зі значущих сюжетів і концептів філософії Деріда, виявляється пов'язаною з провідними принципами трансцендентального і квазі-трансцендентального мислення.

В ряді константних тем деконструкційного дискурсу особливе місце посідає єврейська метафорика. Показано, що метафора *єврейського* в деконструкційному дискурсі перевершує межі окремого сюжету і постає універсальною метафорою самої метафори, гіперболічно втілюючи властиві метафорі (квазі)трансцендентальні характеристики відмінності (іншості), відношення і межі (маргінальності). Отже, трансцендентальне дослідження деконструкційної метафоричності як таке, що стосується найзагальніших її аспектів (понад емпіричними специфікаціями), передбачає звернення до єврейської тематики – яка, в свою чергу, з'являється в деконструкційній філософії виключно у метафоричному статусі.

Керуючись введеною Р. Гаше кореляцією між квазі-трансцендентальним і (квазі)метафоричним, авторка встановлює наступні аналогії: (1) емпіричне відноситься до трансцендентального як буквальне – до метафоричного; (2) метафора ґрунтується на відношенні між метафоричним і буквальним, як (квазі)трансцендентальне – на стосунку між трансцендентальним й емпіричним. На позначення можливого результату гіперболічного запитування, що деконструє опозицію «буквальне/метафоричне», введено поняття «буквальної метафори»: втрачаючи зв'язок з референтом, остання зберігає функцію метафоричності, але більше не вказує на жодне «буквальне» поза порядком метафоричного.

Запропоновано аналогію між порядками буквального й природної настанови з одного боку і метафоричного й феноменологічної настанови – з іншого. Показано, що як трансцендентально-феноменологічний, так і метафоричний порядки характеризуються редукцією до царини значень або смислів і занесенням в дужки сфери її «буквальних» референтів.

В четвертому розділі «Трансцендентальний мотив як картезіанський мотив: феноменологічний ракурс» на засадах методології аісторичного реконструювання досліджено трансцендентальні засновки Декартового мислення; оприявлено трансцендентальні і квазі-трансцендентальні характеристики картезіансько-феноменологічного концепту очевидності, визначено підстави і умови можливості його узгодження з вимогами трансцендентальної загалом і деконструкційної зокрема настанов.

У підрозділі 4.1. «Трансцендентальний потенціал і «метафізичний залишок» картезіанського *cogito*» досліджено амбівалентну функцію щодо трансцендентального дискурсу Декартового концепту *ego cogito*. Останній розглядається як один з конститутивних чинників формування парадигми трансценденталізму (як «прообраз» трансцендентального суб'єкту). Однак відзначається, що при цьому і Кант, і Гусерль свою критику картезіанського підходу ґрунтують на підважуванні висновків, зроблених самим Декартом стосовно принципу *cogito*, а також пов'язаних із ними обмежень.

Спільною для критичного й феноменологічного трансцендентальних проєктів підставою критики Декарта є субстантивіація *ego cogito*, що таким чином постає в статусі «речі, що мислить». Натомість трансцендентальна позиція передбачає зсув від субстанційності до функціональності, і отже радикалізацію значливості аспекту відношення як альтернативи догматичній «філософії речі». Зазначається, що несубстанційність трансцендентального суб'єкту ґрунтується насамперед на факті його конституювання тільки в рамках процесу досвідчування. Відзначаються також такі аспекти феноменологічної критики Декарта як

недостатній радикалізм сумніву-*epoche* та неуважність до виміру *cogitationes*.

Авторка звертає увагу на суперечність, що виникає між настановою «я сам», яку Гусерль, атрибууючи Декарту, тематизує як визначальну рису «трансцендентального мотиву», і загальною зумовленістю трансцендентального мислення чинниками відношення і відмінності. Запропонований в дослідженні підхід до її розв'язання полягає у виявленні мотивів інакшості, в парадоксальний спосіб імплікованих настановою «я сам», а також в позиціонуванні означеної суперечності як *aporii*, що вмотивовує її нерозв'язність на стереотипних засадах і зумовлює альтернативний спосіб узгодження між її полюсами.

В підрозділі 4.2. «Фінітне та інфінітне» простежується зв'язок проблеми (ін)фінітного з темою відношення-відмінності (зокрема в аспекті (квазі)трансцендентальної проблеми перевершення тотальності), оприявнюється кореляція між відношеннями фінітного/інфінітного і емпіричного/трансцендентального. Відштовхуючись від концепції Ф. Алк'є, що вбачає у проблематиці фінітного/інфінітного сполучну ланку між кантівською і декартівською позиціями, авторка переходить до питання феноменологічної реінтерпретації Кантової регулятивної ідеї інфінітного під титулом «ідеї в кантівському смислі», яка, в свою чергу, є важливим елементом критичної рецепції трансцендентально-феноменологічних мотивів у деконструкційному дискурсі.

Підрозділ 4.3. «Амбівалентність Декартової філософії: між метафізичним Першоначалом і трансцендентальними умовами можливості» присвячено питанню представленості в декартівському дискурсі такого аспекту трансцендентального повороту як зсув від метафізичного запитування про Начало до рефлексії про умови можливості. В основі дослідження лежить аналіз тлумачення Ж.-Л. Марйоном Декартової проблеми інфінітного.

Встановлюється, що картезіанська філософія має два концептуальні «центри»: метафізичне (онтологічне) *інфінітне*, що відповідає статусу метафізичного першоначала, і пізнавально-мисленнєве *ego cogito*, що набуває значення трансцендентальної умови можливості всякого істинного досвіду-знання. Втім, виявляється, що інфінітне також може розглядатися у трансцендентальній функції умови можливості щодо *ego* в аспекті здатності останнього до мислення себе (згідно з Марйоном), а також, похідним чином, до всякого істинного пізнання. Отже, в певному сенсі «трансцендентність» інфінітного виявляється радше гіпер-трансцендентальністю.

У підрозділі 4.4. «Ідея очевидності як осердя трансцендентальної феноменології: деконструкція та реактуалізація Декартового спадку» досліджується питання відповідності концепту

очевидності, що має картезіанське походження і привноситься у трансцендентальний дискурс Гусерлевою феноменологією, вимогам і принципам трансцендентальної настанови. Показано, що очевидність виявляється фактором розширення спроможності і сфери застосовності трансцендентального методу. Важливими параметрами трансцендентальності феноменологічної очевидності постають *переверження* і *надлишковість* – зрозуміла як гіперболічність і як інакшість.

Зазначається, що вимогам трансцендентального дискурсу найпершим чином відповідає аподиктичний тип феноменологічної очевидності. Встановлено узгоджуваність ідеї очевидності з трансцендентальним апіоризмом. Розглянуто стосунок між ідеєю очевидності і трансцендентальним принципом умов можливості, позірна конфліктність яких деконструюється за умови методологічного позиціонування очевидності (як умови можливості пізнання або значення, а не як способу даності об'єкта).

На основі виявлення притаманних принципу очевидності характеристик непростоти, «неочевидності», можливості й *надлишковості* розкривається його (квазі)трансцендентальне підґрунтя. Очевидність виявляє свою надлишковість і отже *іншість* стосовно системи, яка апелює до неї як граничного гаранта істини (що вмотивовує значливість теми очевидності у дискурсі філософії Іншого). Встановлено, що, виявляючи надлишковість щодо системи мислення, скерованої опозицією «істина-хиба», очевидність постає методологічним ресурсом «зміни настанови», у результаті якої поняття істини набуває значення, специфічного для феноменологічного і згодом деконструкційного дискурсів.

На ґрунті порівняльного аналізу критики Гусерлевої очевидності Марйоном і Деріда виявлено засадничі моменти відмінності їхніх підходів: в той час як Марйон апелює до гіперболічної даності як до альтернативи критикованій очевидності, для Деріда очевидність виявляється атрибутом загалом критикованої деконструкцією «метафізики присутності». Втім, встановлено, що пріоритет порядку можливості, характерний для феноменологічного дискурсу як різновиду трансцендентальної філософії, виступає підґрунтям для узгодження концептуальних позицій Гусерля, Марйона і Деріда.

Виявлено дотичність концепту очевидності, розглянутого крізь призму можливісної настанови і в аспекті характеристики надлишковості, до базових елементів деконструкційного дискурсу, у тому числі до таких його значливих елементів як квазі-концепт *différance* й концепто-метафора *секрету*.

В П'ятому розділі «Проблема (квазі)трансцендентального універсалізму» запропоновано концепцію універсальності, конституційованої на засадах трансцендентального мислення, визначено особливості її оприявлення в квазі-трансцендентальному дискурсі, виявлено і проаналізовано чинники (квазі)трансцендентального універсалізму.

Підрозділ 5.1. «Універсальність на трансцендентальних засадах: легітимація відмінності і сингулярності» присвячено визначенню основних параметрів і характеристик універсалістського мислення особливого типу, властивого трансцендентальній настанові. Встановлено, що, в той час як традиційно ідея універсальності базувалася на принципах тотальності, простоти тощо, трансцендентальний (особливо – квазі-трансцендентальний) дискурс зумовлює конституювання такого типу універсалізму, що ґрунтується на принципах відношення і відмінності і отже залучає *інше* – партикулярне та-або сингулярне – до порядку універсального. Започаткований в Кантовій критиці, такий підхід до проблеми універсальності радикалізується у феноменологічному і гіперболізується в деконструкційному проєктах.

Уточнено, що властива деконструкційному дискурсу критика універсалізму не спростовує універсалістські прагнення філософії загалом, але стосується насамперед «догматичного» або «логоцентристського» тлумачення універсальності, підважуваного трансцендентальною настановою.

Виявлено й експліковано властиву трансцендентальному дискурсу тенденцію до врівноваження значущості універсального і партикулярного (сингулярного). На думку авторки, відношення між ними уможливорює конституювання гіпер-універсальності, до якої універсальність «ординарна» виявляється піднесеною в рамках (квазі)трансцендентального мислення.

В підрозділі 5.2. «Деконструкційні засади конституювання (квазі)трансцендентальної універсальності» досліджуються аспекти і чинники деконструкційного мислення, що виступають умовами можливості (1) становлення універсальності нового типу і (2) реконституювання її засад, що сягають критичної й феноменологічної версій трансценденталізму. Показано, що універсалістські імплікації, властиві ідеї квазі-трансцендентального, віднаходяться в обох визначальних контекстах її концептуалізації: 1) як відношення між трансцендентальним і емпіричним, квазі-трансцендентальне в особливий спосіб «охоплює» обидва полюси; враховуючи універсалістський статус трансцендентального як такого, статус квазі-трансцендентального можна визначити як *гіпер-універсальний*; 2) трансцендентальне «архі»-

запитування щодо умов *можливості* на квазі-трансцендентальному ґрунті зазнає універсалізації, розширюючи свій горизонт до умов *неможливості*.

Встановлено, що вагомим методологічним чинником конституювання квазі-трансцендентальної універсальності є критичне переосмислення засад бінаризму. Квазі-трансцендентальне запитування щодо умов (не)можливості як окремої опозиції, так і опозиційності взагалі, здійснюється за допомогою деконструкційних принципів *différance*, *нерозв'язності* (апорії) та *сліду*. Показано, що притаманний деконструкційній філософії потенціал універсальності суттєвим чином пов'язаний із фактором *синтаксизму*; відзначається значливість синкатегорема «між», яка втілює важливу для трансцендентального мислення ідею *межі*. Проаналізовано зв'язок, що в рамках (квазі)трансцендентального мислення утворюється між питанням універсальності та ідеєю *синтезу*.

На основі аналізу деридианської тематизації концепту життя в «Голосі й феномені» та її інтерпретації Л. Лоулором розглянуто гіперуніверсалістські імплікації деконструкційного концепту «ультра-трансцендентальне».

Виявлено значущість формального чинника в становленні універсалізму взагалі і показано, що умовою можливості конституювання квазі-трансцендентальної універсальності як свого роду *гіперуніверсальності* відповідно постає гіперболічна формальність. Запропоновано поняття *гіпер-формалізму*, в якому виражається деконструкційна тенденція до пріоритетності синтаксичного виміру над семантичним і до конституювання формальності вищого порядку (об'єктом рефлексії є не форма певного X, а форма його форми).

Встановлено відмінність між трансцендентальним універсалізмом критичного і феноменологічного зразків та квазі-трансцендентальним універсалізмом деконструкційної філософії в аспекті стосунку до фактору *іншого*, який в обох випадках постає чинником дискурсу універсальності. В той час як критична і феноменологічна філософії намагаються «вписати» інакшість всередину ідентичності, деконструкційний дискурс передбачає прагнення до *екстеріоризації* системи в напрямку радикально (універсально) *іншого*.

Втім, відношення до екстеріорного передбачає не редукцію інтеріорного, але конституювання апоретичного відношення між «ззовні» і «всередині» (або між «відкритістю» і «замкненістю»). Авторка зауважує, що означене відношення, в свою чергу, отримує універсальну значущість в рамках деконструкційної системи мислення, нерідко тематизуючись як умова можливості/неможливості філософського дискурсу взагалі.

Підрозділ 5.3. «Апорія як чинник (квазі)трансцендентального універсалізму» присвячено концептуалізації деконструкційного поняття

апорії в аспекті проблеми умов можливості конституювання (квазі)трансцендентального універсалізму. Зазначено, що апорія – одна із засадничих структур деконструкційного мислення – має амбівалентну функцію щодо універсальності як фундаментальної філософської ідеї і настанови: ставлячи під питання підвалини традиційного універсалізму, апорія водночас постає чинником оприявнення і гіперболізації засад універсалізму трансцендентального типу, що ґрунтується на принципах відношення й відмінності і для якого *інше* або *іншість* постає як конститутивна складова.

Сформульовано інваріантну структуру деконструкційної апорії: «А неможливе без В, В неможливе без А; А і В разом неможливі». Встановлено, що апорія лежить в основі деконструкції бінарно-опозиційного дискурсу. Виявлено квазі-трансцендентальну природу деконструкційного концепту апорії, вмотивовану її зв'язком із базовими проблемами і сюжетами трансцендентального дискурсу, такими як: питання про можливий досвід, проблема умов можливості/неможливості, перекривання теоретичного і практичного вимірів філософської думки, встановлення «паритетного» відношення між універсальним і сингулярним.

В результаті аналізу різноманітних контекстів і ракурсів тематизації апорії в деридианських текстах виявлено такі аспекти імплікованої нею універсальності як нескінченність, гіперболічність, авто-референтність, гіпер-формалізм. Показано, що, внаслідок деконструкції парадигми вибору, апорія як відношення взаємозумовлення між концептами, що згідно з традиційним порядком мислення розглядаються як взаємовиключні та несумісні, зумовлює конституювання гіперболічної універсальності.

У **висновках** підсумовано й сформульовано основні теоретичні результати, що відповідають поставленій меті, розв'язують завдання і відображають наукову новизну дисертаційної роботи.

– Здійснено реконституювання теоретичних засад трансцендентального мислення на основі методологічного підходу деконструкційної філософії. В основу концептуалізації й тематизації трансцендентальної філософії покладено критичний, феноменологічний і деконструкційний філософські проекти, які об'єднано під визначенням «ригористичний трансценденталізм» – з огляду на властиву їм радикальність, систематичність і строгість у конституюванні і втіленні засад трансцендентальної настанови.

– Запропонований в дослідженні підхід визначено як «гіперболічний трансценденталізм». Цей підхід поєднує в собі авторський ракурс інтерпретації деконструкційної версії трансценденталізму і оприявнення іманентної тенденції до гіперболічності, властивої

трансцендентальному дискурсу в цілому, а також передбачає виявлення потенціалу трансцендентальної позиції в контексті розвитку філософії у сучасних умовах.

– Деконструкційну філософію визначено як один з визначальних проєктів трансценденталізму: поряд із критичною й феноменологічною його версіями.

– Визначено базові аспекти «трансцендентального повороту», що полягають у зсуві філософської уваги від об'єктів мислення до самого мислення: його способів і породжуваних ним смислів; зі «що» предмету – на «як» способів його тематизації; з субстанції – на відношення; з центру – на межі; з реального – на можливе; з актуального об'єкту – на інстанцію його можливого конституювання, що може набувати форми суб'єкту (критичний трансценденталізм), свідомості (феноменологічний трансценденталізм) або тексту-письма (деконструкційний трансценденталізм).

– Двостороннє дослідження засадничих деконструкційних квазі-концептів і поняттєвого базису «класичного» трансценденталізму, здійснене на основі феноменологічного методу «зигзагу», дозволило виявити низку фундаментальних характеристик філософського мислення, які, утворюючи неієрархічну мережу взаємовідношень, постають як свого роду критерії трансцендентальності: 1) конститутивна функція принципів відношення і відмінності; 2) панівний статус понять, що виражають ідею відношення, або утворюють дистинкцію, нередуковну до пріоритетного Одного, або постають як амбівалентності, нередуковні до одного зі своїх сенсів; 3) критична настанова – мисленнева інтенція на граничну проблематизацію, що зрештою робить своїм об'єктом мислення як таке; 4) зсув у фокусі філософського запитування зі «що» на «як», з чим пов'язане антисубстанціалістське та панметодологічне спрямування трансцендентальної філософії; 5) зсув у модальності запитування (і запитуваного) з «є» на «можливо», гіперболічний статус ідеї можливості; 6) субституція метафізичного пошуку першооснови пошуком граничних умов можливості; 7) фундаментальне значення принципу конституювання як типу амбівалентного відношення, що сполучає в собі характеристики конструювання та прояснення, формування та оприявлення; 8) принципова апоретичність, зумовлена завжди вже «вписаністю» ідеї *іншого* до настанови на єдність і самодостатність суб'єкта мислення та-або пізнання; 9) чільне місце часової проблематики і метафорики; 10) авто-референтність: принцип або концепт постає власним об'єктом; 11) деконструкція суб'єкт-об'єктної опозиції; 12) підвищена увага до проблеми синтаксису; 13) вагомий статус ідеї межі та пов'язаних із нею концептів; 14) значливість ідеї та принципу повторності; 15) важлива роль

методологічного принципу «зсуву»; 16) настанова на радикалізм та гіперболічність.

– Встановлено, що, оскільки трансцендентальна суб'єктивність (свідомість) насамперед характеризується принциповою асубстанційністю й функціональністю – що унеможлиблює її об'єктивацію – деконструкційний поворот від суб'єктивності або свідомості до письма (тексту) постає не як заперечення, але радше як гіперболізація трансцендентальних прагнень, радикалізуючи трансценденталістський опір субстанційно-предметному мисленню через підвищення значущості параметрів відношення й відмінності.

– Виявлено значущість фактору *aporii* в трансцендентальному мисленні, який отримує експліцитну тематизацію в рамках деконструкційного квазі-трансценденталізму, але імпліцитно присутній також у критичній і феноменологічній версіях трансцендентальної філософії. Зокрема, апоретичність лежить в основі таких трансценденталістських сюжетів як стосунок між трансцендентальним і емпіричним, апріорним і досвідним; питання апріорного синтезу; принцип конституювання.

– Спростовуючи упередження щодо соліпсистського тягаря трансцендентальних філософій, трансценденталістське позиціонування деконструкції зумовлює й уможлиблює не лише узгодження з трансцендентальною настановою парадигми «філософії Іншого», але й виявлення трансцендентального підґрунтя останньої на основі значливості принципів відношення, відмінності і межі.

– В основі деконструкційної ідеї квазі-трансцендентального лежить настанова на гіперболізацію засад трансцендентального мислення, яка, згідно з особливостями трансцендентального дискурсу, передбачає момент критики як свою сутнісну складову. Квазі- або ультра-трансцендентальна радикалізація трансцендентального запитування передбачає артикуляцію тих аспектів трансцендентального, що зазнають певної маргіналізації в рамках «класичного» трансценденталізму та його інтерпретацій.

В першу чергу деконструкційним критиці й гіперболізації підлягають такі визначальні мотиви трансцендентальної філософії як:

(1) стосунок між трансцендентальним і емпіричним: загострюється його засаднича амбівалентність – як протиставлення і водночас перекривання; гіперболізується аспект відношення-відмінності – трансцендентальне постає таким тільки щодо емпіричного і навпаки;

(2) проблема умов можливості: радикалізується питання про умови можливості, що в результаті набуває форми запитування про «умови неможливості».

– Здійснення реконструкції смислового поля префіксу «квазі», що фактично отримує статус концепту в рамках деконструкційного дискурсу,

дозволило зафіксувати такі варіанти його значення як «майже», «недо», «ще не»/«вже не», «як нібито» (*als ob*). Встановлено трансцендентальну функцію оператора «квазі», що полягає у здійсненій у формі зсуву протидії «наївним» реалізму, «буквалізму» і об'єктивізму. Виявлено аналогію між Кантовим поняттям *als ob* і деконструкційним концептом «квазі» як найбільш репрезентативними втіленнями ідеї можливості.

– Дослідження інваріантних сюжетів деконструкційного дискурсу в аспекті проблеми трансцендентальності зумовило чільну увагу до питання метафоричності, що постає однією з найзначливіших тем філософії Деріда. Встановлено зв'язок концепто-метафори *метафори* з такими провідними ідеями та принципами (квазі)трансцендентального мислення як відношення-відмінність, межа, апоретичність, можливість, гіперболічність.

– Аналіз запропонованої Гаше інтерпретації деконструкційної концепції метафори дозволив встановити аналогію між опозиціями «емпіричне/трансцендентальне» та «буквальне/метафоричне». Гіперболізація метафори на засадах квазі-трансцендентального мислення зумовила й уможливила конституювання концепту «*буквальної метафори*» як результату деконструкції опозиції «буквальне-метафоричне»: функціонально залишаючись метафорою, «буквальна метафора» втрачає зв'язок з референтом, з буквальним – а також, відповідно, з переносним сенсом і постає гіперболою чистого відношення, узгоджуючись з вимогами (квазі)трансцендентального мислення.

– Внаслідок екстраполяції проблеми метафоричності на трансцендентально-феноменологічну царину встановлено аналогію між порядками буквального і природної настанови з одного боку, і метафоричного й феноменологічної настанови – з іншого. Як трансцендентально-феноменологічний, так і метафоричний порядки характеризуються гіперболічною редукцією до царини значень (сміслів) і, відповідно, «занесенням в дужки» сфери їх «буквальних» («природних») відповідників.

– Трансцендентальний дискурс в рамках феноменологічного мислення збагачується успадкованим феноменологією від Декартової філософії концептом *очевидності*. Питання про релевантність останнього трансцендентальній настанові є важливим пунктом відмінності між критичною і феноменологічною версіями трансцендентальної філософії. В дослідженні показано, що очевидність виявляється фактором розширення, радикалізації і гіперболізації трансцендентального методу. (Квазі)трансцендентальний аналіз феноменологічного концепту очевидності дозволив оприявити притаманну їй характеристику надлишковості як щодо системи, істинність якої очевидність має гарантувати, так і щодо самої опозиції «істина-хиба». З'ясовано, що ідея

очевидності ре-актуалізується в річищі філософії Іншого, що зокрема підважує стереотипне уявлення про Я-центричність орієнтованих на очевидність філософських концепцій.

– На ґрунті виявлення параметрів надлишковості (як синтезу характеристик гіперболічності й інакшості), непростоти і зв'язку з виміром можливості встановлено трансцендентальну природу очевидності.

– Дослідження засад трансцендентального дискурсу і їх деконструкційної реінтерпретації дозволило окреслити проєкт (квазі)трансцендентального універсалізму. Універсальність, конституїована на засадах (квазі)трансцендентального мислення, ґрунтується на принципах відношення і відмінності – на противагу традиційному універсалізму метафізичної (логоцентристської) настанови, що керується принципами тотальності, підпорядкування (присвоєння), простоти та єдиного. Тоді як «догматичний» універсалізм підважував спроможність власної універсальності, залишаючи за межами універсального його *інше* – представлене модусами партикулярного або сингулярного – універсалізм трансцендентального типу, започаткований в рамках Кантової критики і радикалізований в рамках феноменологічного й деконструкційного трансцендентальних проєктів, залучає *інше* до царини універсального. У трансцендентальному, а надто квазі-трансцендентальному дискурсі, відношення-відмінність між універсальним і сингулярним – значливість статусу яких підлягає врівноваженню – постає умовою можливості конституювання гіпер-універсального виміру, що перевершує ординарну універсальність через її доповнення цариною сингулярного (партикулярного).

– На основі аналізу деконструкційного дискурсу виявлено наступні чинники, що мають значний методологічний потенціал у конституюванні квазі-трансцендентальної універсальності як гіпер-універсальності: критичне переосмислення засад бінарності, здійснюване за допомогою деконструкційних принципів *différance*, *нерозв'язності* або *aporії*, *сліду*; *синтаксизм* (пріоритет синтаксичної царини над семантичною); *гіпер-формалізм*.

– Встановлено, що важливу роль у конституюванні квазі-трансцендентального універсалізму відіграє принцип апорії. Як одна з фундаментальних тем і водночас методологічних засад деконструкційного дискурсу, апорія (апоретичність) має щодо універсальності амбівалентну функцію, ставлячи під питання підвалини традиційного універсалізму і водночас оприявнюючи й гіперболізуючи засади універсалізму трансцендентального типу.

– Принцип апорії, що лежить в основі деконструкції бінарно-опозиційного дискурсу, веде до конституювання гіперболічної

універсальності через підважування парадигми вибору, на зміну якому приходить відношення взаємного зумовлювання між такими концептами, що традиційно розглядаються як взаємовиключні та несумісні. В результаті саме на ґрунті апоретичного мислення відкривається горизонт універсальності, пов'язаної з фактором радикально (універсально) *іншого*.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Ільїна А. В. Трансценденталізм *par excellence*: деконструкційна перспектива. – Київ: Інтерсервіс, 2020. – 622 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Ільїна А. В. Концепт Другого в ракурсе трансценденталізму // Койнонія: Вестник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2011. – № 950. – С. 165-191.

3. Ільїна А. В. Границі тотальності та безмежна межа деконструкції // Totallogy: постнекласичні дослідження. – 2012. – № 27. – С. 189-206.

4. Ільїна А. В. Критика, традиція, деконструкція: дерідіанська варіація трансцендентального мотиву // Мультиверсум: філософський альманах. – 2013. – Вип. 4 (122). – С. 89-124.

5. Ільїна А. В. Ідея повторення у філософських концепціях Серена К'єркегора та Жака Деріда // Практична філософія. – 2014. – №1. – С. 30-44.

6. Ільїна А. В. «Навколо кола»: трансцендентальна деконструкція метафізики // Практична філософія. – 2014. – № 2. – С. 152-158.

7. Ільїна А. В. Гіпербола трансценденталізму та гіпербола в трансценденталізмі: Кант, Гуссерль, Дерріда // Мультиверсум: філософський альманах. – 2014. – Вип. 3 (131). – С. 55-81.

8. Ільїна А. В. Впливи трансцендентальної парадигми на єврейську філософську думку (від С. Маймона до Ж. Деріда) // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2014. – № 1092. – С. 42-51.

9. Ільїна А. В. Буквальність метафори и присутствие вопроса: еврейский лейтмотив в философии Ж. Деррида // Sententiae. – 2014. – Т. XXXI (2). – С. 134-156.

10. Ільїна А. В. Ідея чистоти в трансцендентальній традиції західноєвропейської філософської думки // Мультиверсум: філософський альманах. – 2015. – Вип.9-10 (147-148). С. 34-51.

11. Ільїна А. В. Деконструкційний поворот в трансцендентальному мисленні // Sententiae. – 2015. – Т. XXXIII (2). – С. 125-148. (Журнал

входить до міжнародної індексації Scopus, третій квартиль відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank станом на рік публікації.)

12. Ільїна А. В. Ідея очевидності у феноменологічній перспективі: деконструкція та реактуалізація картезіанського спадку. Стаття 1: Надлишковість очевидності // *Sententiae*. – 2016. – Т. XXXIII (2). – С.42-55. (Журнал входить до міжнародної індексації Scopus, третій квартиль відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank станом на рік публікації.)

13. Ільїна А. В. «Картезіанське коло» та дискурс іншого: феноменологічні інтерпретації філософії Декарта // *Мультиверсум: філософський альманах*. – 2016. – Вип. 5–6 (153–154). – С. 51-68.

14. Ільїна А. В. Особливості тематизації проблеми ідентичності в трансцендентальній феноменології та в деконструкційній філософії // *Мультиверсум: філософський альманах*. – 2017. – Вип. 1–2 (159–160). – С. 54-74.

15. Ільїна А. В. Дерида як об'єкт історії філософії: концепт апорії в ракурсі проблеми універсальності // *Sententiae*. – 2019. – Т. XXXVIII (1), с. 6-26. (Журнал входить до міжнародної індексації Scopus, третій квартиль відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank станом на рік публікації.)

16. Ільїна А. В. Імплікації теми універсального в концепції «вільної гри пізнавальних спроможностей» Імануеля Канта // *Мультиверсум: Філософський альманах*. – 2019. – Вип. 3–4 (169–170). – С. 74-118.

17. Ільїна А. В. Універсалізм Кантової третьої «Критики» в деконструкційному заломленні: проблема вільної гри // *Філософські проблеми гуманітарних наук*. – 2020. – № 1(30). – С. 49-56.

18. Ільїна А. В. Квазі-трансцендентальна універсальність у філософському дискурсі Жака Дерида: стаття перша // *Sententiae*. – 2020. – Т. XXXIX (1). – С. 61-90. (Журнал входить до міжнародної індексації Scopus, третій квартиль відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank станом на рік публікації.)

19. Ільїна А. В. Декарт *sub specie transcendentalis*: кантіанська і феноменологічна ретроспективи // *Δόξα / Докса*. Збірник наукових праць з філософії та філології. 2020. – Вип. 1 (33). – С. 263-299.

20. Ільїна А. В. Авто-референтність і авто-афекційність як альтернативні моделі прочитання Декартової концепції *cogito*: трансцендентально-феноменологічний контекст // *Мультиверсум: Філософський альманах*. – 2020. – Вип. 1(171), Т. 2. – С. 69-96.

21. Ільїна А. В. Ідея квазі-трансцендентального у філософії деконструкції // *Грані*. Науково-теоретичний альманах. – 2020. – Т. 23 (6-7). – С. 84-100.

Статті у наукових виданнях інших країн та у журналах, що індексуються у міжнародних наукометричних базах

22. Ильина А. В. Граница, различие и отношение как конститутивные принципы трансцендентального дискурса: деконструктивный контекст.

Ч.1 // Идеи. Философско списание: международно многоезично специально научно издание. – 2016. – Брой 1(7)-2(8), година IV. – С. 35-45.

Ч.2 // Идеи. Философско списание: международно многоезично специально научно издание. – 2017. – Брой 1 (9)-2(10), Година V. – С. 92-103.

(Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань Ulrichsweb™ Global Serials Directory, міжнародному мультидисциплінарному каталозі журналів відкритого доступу Directory of Open Access Journals (DOAJ), європейській реферативній базі даних для гуманітарних та соціальних наук ERIH PLUS, наукометричній базі даних Index Copernicus (ICV 2017 = 77.80, ICV 2018 = 97.16, ICV 2019 = 82.00), Google Scholar.)

Статті в інших наукових виданнях

23. Ільїна А. В. Визначальність і неповторність повторення у філософії С. К'єркегора і Ж. Деріда // Ідеї Серена К'єркегора у розвиткові сучасної філософії та релігієзнавства. Рефлексії з України (вибрані матеріали: тези та статті учасників Міжнародної ювілейної наукової конференції, присвяченої 200-річчю з дня народження Серена К'єркегора). – Київ; Нортфілд: Континент-Х, 2014. – С. 118-129.

24. Ільїна А. В. Принципи відмінності, відношення і межі як фундаментальні чинники трансцендентально-деконструкційного мислення / Трансформація засад філософії за доби постмодерну (ред. Лях В.В.). – Київ: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2018. – С. 111-142.

Матеріали і тези наукових конференцій

25. Ильина А. В. Язык, перевод и язык перевода // MegaLing – 2011: 36. Наук. праць. – К.: УМІФ, 2012. – С. 159-169.

26. Ільїна А. В. Мотив світу як гіпостазис граничної межевості філософського мислення // Людина і світ: способи та аспекти взаємовпливів (Тези міжнародної наукової конференції «XXIV Читання, присвячені пам'яті засновника Львівсько-Віршавської філософської школи К.Твардовського», 10-11 лютого 2012 року). – Львів: «Ліга-Прес», 2012. – С.49 – 52.

27. Ільїна А. В. Саморефлексивність поетичної мови у постструктуралістському дискурсі // матеріали І-ї Міжнародної наукової конференції «Антропологічні виміри філософських досліджень» 26.04 – 27.04.2012. Дніпропетровськ: ДНУЗТ, 2012. – С. 120-123

28. Ільїна А. В. Проблема ідентичності у філософії *différance* Ж. Деріда // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Людина, суспільство, комунікативні технології» 06.06.2012 – 08.06.2012. – Харків; Красний Лиман, 2012. – С. 165-168.

29. Ильина А. В. Экзистенция как различие и дополнение: экзистенциальная проблематика в философии Ж.Деррида // Гуманізм. Людина. Екзистенція: Матеріали 25-х Міжнародних людинознавчих філософських читань (Дрогобич, 2013 р.) – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. – С. 16-23.

30. Ільїна А. В. Деконструкція – критичне повернення логоцентристської традиції // Матеріали IV-ї Міжнародної наукової конференції «Антропологічні виміри філософських досліджень» (16.04 – 17.04. 2015) / Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. — Д. : Видавництво ДНУЗТ, 2015.– С. 21-24

31. Ільїна А. Гусерлівська концепція феноменологічної свідомості в деконструктивній перспективі // Збірник матеріалів конференції «Гуманізм. Людина. Свідомість». – Дрогобич, 16-18 жовтня 2015 р. – Дрогобич, 2015. – С. 156-164.

32. Ільїна А. Деконструкція як історико-філософський проєкт // Матеріали V Міжнародної наукової конференції «Антропологічні виміри філософських досліджень» 14.04 – 15.04. 2015. – Дніпропетровськ: ДНУЗТ, 2016. – С. 42-45.

33. Ільїна А. В. Проблема ідентичності в трансцендентально-феноменологічній філософській традиції // Матеріали V-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, суспільство, комунікативні технології» 22-23.09 2017. Харків; Лиман, 2017. – С. 202-206.

АНОТАЦІЯ

Ільїна А. В. Деконструкційний поворот у трансцендентальному мисленні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.01 – онтологія, гносеологія, феноменологія. – Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. – Київ, 2021.

Дисертацію присвячено проблемі реконституювання теоретичних засад трансцендентального мислення, що здійснюється на ґрунті

методологічного підходу деконструкційної філософії, яка – поряд із критичною й феноменологічною концепціями – позиціонується як ригористична версія трансценденталізму. На основі дослідження і розвитку методологічних ресурсів деконструкційного дискурсу запропоновано концепцію *«гіперболічного трансценденталізму»*, що передбачає оприявлення гіперболічності, іманентно властивій трансцендентальній настанові, і водночас виявлення потенціалу трансцендентальної позиції в контексті сучасної філософії. Визначено мережу фундаментальних характеристик трансцендентального мислення. Встановлено, що деконструкційний квазі-трансценденталізм постає чинником де-догматизації й радикалізації засад трансцендентального дискурсу. Окреслено проєкт *трансцендентального універсалізму*, що ґрунтується на принципах відношення і відмінності й залучає *інше* (партикулярне або сингулярне) до царини універсального. Вмотивовано фундаментальне значення деконструкційного принципу апорії для конституювання (квазі)трансцендентальної універсальності.

Ключові слова: трансцендентальна філософія, деконструкція, універсальність, очевидність, відношення, відмінність, гіперболічність, апорія, квазі-трансцендентальне, можливість.

АННОТАЦІЯ

Ильина А. В. Деконструктивный поворот в трансцендентальном мышлении. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора философских наук по специальности 09.00.01 – онтология, гносеология, феноменология. – Институт философии имени Г. С. Сковороды НАН Украины. – Киев, 2021.

Диссертация посвящена проблеме реконституирования теоретических основ трансцендентального мышления, осуществляющегося на базе методологического подхода деконструктивной философии. Последняя – наряду с критической и феноменологической концепциями – позиционируется как ригористическая версия трансцендентализма. На основе исследования и развития методологических ресурсов деконструктивного дискурса предложена концепция «гиперболического трансцендентализма», которая предполагает как выявление гиперболичности, имманентно свойственной трансцендентальной установке, так и обнаружение потенциала трансцендентальной позиции в контексте современной философии. Определена сеть фундаментальных характеристик трансцендентального мышления. Установлено, что деконструктивный квазі-трансцендентализм оказывается фактором де-догматизации и радикализации основ трансцендентального дискурса. Очерчен проєкт трансцендентального

универсализма, базирующегося на принципах отношения и различия и вовлекающего *другое* (партикулярное или сингулярное) в сферу универсального. Обосновано фундаментальное значение деконструктивного принципа апории для конституирования (квази)трансцендентальной универсальности.

Ключевые слова: трансцендентальная философия, деконструкция, универсальность, очевидность, отношение, различие, гиперболичность, апория, квази-трансцендентальное, возможность.

SUMMARY

A. V. Ilyina. Deconstructive Turn in Transcendental Thinking. – The manuscript.

Thesis for the Degree of Doctor of Philosophical Sciences in specialty 09.00.01 – Ontology, Gnoseology, Phenomenology. – H. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2021.

The thesis is devoted to the problem of reconstitution of theoretical foundation of the transcendental thinking on the basis of methodological approach of deconstructive philosophy. The latter is considered by the author as one of the basic versions of transcendentalism, along with the critical and phenomenological transcendental projects. The question of the Cartesian foundations of the “transcendental motive” is considered as well.

On the ground of investigation and development of methodological resources of deconstructive discourse, the concept of “*hyperbolic transcendentalism*” is proposed, which involves the uncovering of hyperbolicity inherent in transcendental attitude and at the same time the revealing of potential of transcendental position in the context of contemporary philosophy.

With the help of a “zigzag” movement between the network of deconstructive quasi-concepts and the conceptual basis of “classical” transcendentalism, the list of fundamental characteristics of transcendental thinking is defined, in particular such as: constitutive function of principles of relation and difference, critical attitude, significance of the idea of border, hyperbolicity.

The author brings to light implicit *aporeticity* of transcendental thinking as based on the problematic relationship between the orders of the transcendental and the empirical and on the “inscribability” of the idea of *other* in the principle of transcendental subjectivity (consciousness).

As a result of thematization of the concept of “*quasi-transcendental*” in deconstructive discourse, it is established that its function primarily consist in de-dogmatizing and at the same time radicalizing principles of transcendental thinking, above all the issue of the relationship between transcendental and empirical orders (its ambivalence as opposition and overlapping is intensified),

as well as problem of conditions of possibility (its horizon widens and therefore reaches the dimension of conditions of non-possibility).

The connection of the deconstructive theme of *metaphoricity* with transcendental problematics has been revealed, in particular with such principles of transcendental thinking as relation-difference, boundariness, hyperbolicity. An analogy is drawn between the oppositions “empirical/transcendental” and “literal/metaphorical”; to denote the result of the latter’s deconstruction the concept of “*literal metaphor*” was introduced.

The question is raised about relevance of the primarily Cartesian concept of *evidence*, which is of fundamental importance within the phenomenological philosophy, to the transcendental discourse’s claims. A (quasi)transcendental nature of the evidence concept is proved, in particular by manifestation of such its characteristics as non-simplicity and possibilitness, as well as superfluity: both towards the system, the truth of which must be guaranteed by means of evidence, and in respect of the “truth-false” opposition itself.

The project of *transcendental universalism* has been outlined. It is established that, in contrast to the dogmatic (logocentric) view on universality as such that is centered around principles of totality, simplicity, subordination, etc., and leaves beyond its limits the other – particular or singular, (quasi)transcendental discourse conditions and makes possible the constitution of universalism based on the principles of relation and difference and engages the particular and singular in the realm of the universal. It is noted that in (quasi)transcendental thinking the relation-difference between the universal and the singular serves as condition of possibility of *hyper-universality*.

It is established that the main deconstructive factors underlying the possibility of quasi-transcendental universalism are: critical rethinking of principles of binaryism, carried out by means of such principles as *différance*, *undecidability (aporia)* and *trace*; syntaxism; hyper-formalism.

The fundamental significance of the principle of *aporia* (as one of the pivotal components of deconstructive discourse) in the constitution of quasi-transcendental universalism has been established and justified. An invariant structure of deconstruction aporia is formulated: “A is impossible without B; B is impossible without A; A&B are impossible together”. It is noted that, undermining the foundations of traditional universalism, aporetic discourse at the same time enables the constitution of universality on alternative principles, deconstructing the logocentric paradigm of choice and establishing relationship of interdependence between such concepts that were stereotypically considered as incompatible.

Key words: transcendental philosophy, deconstruction, universality, evidence, relation, difference, hyperbolicity, aporia, quasi-transcendental, possibility.